

SZAKMAI, TUDOMÁNYOS NYILVÁNOS TEREK

Krémer András

kremer.andras@gmail.com,

<https://www.metropolitan.hu/munkatarsak/kremer-andras>

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2020.2.107

Absztrakt

Az interdiszciplináris párbeszéd az egyik legfontosabb tényező a tudomány fejlődésében. Az utóbbi időszakban megváltozott e belső nyilvánosság szerkezete és működése. Kornai János 2006-os cikkéből kiindulva ebben az írásban újragondolom e változások egy részét, a konferenciák tapasztalatai alapján. Hogyan működik ez a személyes párbeszéd e konferenciákon, milyen rejtett üzenetek fogalmazódnak meg e párbeszéd keretében a szekciók termeiben? Hogyan formálódnak azon professzorok körül személyes körök, akik képesek interdiszciplináris kérdésekről gondolkodó csoportokat kialakítani? Hogyan kommunikálnak e professzorok kollegáikkal, tanítványaikkal? Milyen képességek szükségesek, hogy működtessék ezeket a csoportokat, bátorítva a kooperációt, közös gondolkodást és értékteremtést?

Kulcsszavak

tudományos dialógus, kommunikáció, konferencia

PROFESSIONAL, SCIENTIFIC PUBLIC SPACES

András Krémer

Abstract

One of the most essential factors in the development of science is interdisciplinary dialogue. A significant change has been observed in the structure and operation of this inner publicity recently. By recalling János Kornai's article written in 2006, this paper aims to rethink the factors of these changes through the experiences of conferences. What are the hidden messages being articulated by working personal during conversations at conferences? How do professors generate small group dialogue around interdisciplinary questions? How do professors communicate with their colleagues and students? What kind of ability is necessary to operate these networks, to connect professionals and encourage their cooperation, mutual thinking, and creation of values?

Keywords

scientific dialogue, communication, conference

SZAKMAI, TUDOMÁNYOS NYILVÁNOS TEREK

Krémer András

Ez az írás, egy a Kommunikációtudományi Társaság 2019. évi konferenciáján elhangzott előadásból született. Az előadás célja a problémafelvetés volt, a figyelem felhívása arra, hogy a napjainkban egyre növekvő jelentőségű interdiszciplináris kérdések tárgyalásának, fejlődésének előfeltétele a tudományágak képviselői közötti érdemi, konstruktív személyes kommunikáció megteremtése, ápolása.

A szakmák (tudományterületek) belső nyilvánossága, dialógusa mindig a tudományos fejlődés egyik legfontosabb záloga volt. Mára ezeknek a nyilvánosságoknak a szerkezete, a dialógusok működési logikája megváltozott. A Magyar Kommunikációtudományi Társaság (MKTT) éves konferenciája kiváló alkalom, hogy magunkra tekintünk e belső nyilvánosság, s különösen a konferenciák funkciója szempontjából. A felvetendő kérdések minden bizonyosan nem pusztán kommunikációs problémák, hanem a tudomány mai működésének alapvető strukturális, szervezeti problémái is, amelyeknek még felvázolása sem lehet e rövid írás feladata. Ugyanakkor az ennek előfeltételeként tekinthető belső és tudományágak képviselői közötti kommunikáció néhány sajátosságának felvetése segítheti a kérdés exponálását. Amikor az interdiszciplinaritás kommunikációs problémáiról beszélünk, azt a mélyebb problémák egy szimbólumaként kezeljük. Tesszük ezt azzal az önkorlátozó szerény hozzáállással, hogy a magunk – kommunikáció felőli – megközelítésével hozzá tudunk-e tenni valamit azok megfogalmazásához.

A kérdés megvilágításához Kornai János egy 2006-ban publikált tanulmánya¹ adta a kiinduló gondolatok megalapozását. Kornai ebben az írásában az interdiszciplináris kérdések kutatásával kapcsolatban fogalmazza meg gondolatait, amelyből most elsősorban a kommunikációs tényezőkre koncentrálok.

Interdiszciplináris párbeszéd korábban...

Kornai, e tanulmányában személyes tapasztalatból indul ki, nevezetesen, hogy egy interdiszciplináris témára szerveződő kutatócsoportban komoly nehézségeket okozott egymás megértése („Tisztesség és bizalom a poszt szocialista átmenet fényében”). A kutatócsoport közel húsz éve, 2000-ben szerveződött, s témájából adódóan jogász, közgazdász, szociológus, politológus, politikai filozófiával foglalkozó kutató és történész vett részt a munkájában.. A

---

¹ Kornai János (2006) A társadalomtudományok elkülönítéséről és együttműködéséről. *Közgazdasági Szemle* LIII. évf. 2006. nov., 949–960.

különböző tudományágak képviselői által használt eltérő feltevések, axiómák, szótárak, vagyis eltérő nyelveket használtak, amely körülmény jelentősen megnehezítette a közös gondolkodást a vizsgálni, értelmezni szándékolt közös valóságról. Másokat tekintettek klasszikus szerzőknek, jelentős kortárs műveknek, amelyek ismeretét a többiektől kölcsönösen feltételezték, elvárták. Ám a vizsgálandó közös valóság (probléma) mégis arra kényszerítette a kutatókat, hogy úgy beszéljenek, olyan közös nyelvet használjanak, amelyet a többiek, a más tudományterülettel foglalkozók is megértenek. Ez a nehézség irányította Kornai figyelmét arra, hogy e párbeszédéről elgondolkozzon. A nehézséget a „tanult nyitottság” enyhítette, oldotta meg, amely egyúttal kölcsönös tanulást eredményezett.

Második esemény, amelyet a szerző felidéz, egy néhány évvel későbbi, 2005-ben tartott előadása volt Kínában. Ehhez tanulmányozta a kínai reform akkori irodalmát, s meglepve tapasztalta, hogy a közgazdászok nem hivatkoznak a politológia irodalmára és fordítva, a politológusok nem hivatkoznak a közgazdaságra. A kölcsönös hivatkozások nélkül azonban meglehetősen egyoldalú a kínai reform értelmezése. Ez a tapasztalat egy kisebb kutatásra indította, s munkatársával, Péter Noémivel négy diszciplína (közgazdaságtudomány, politikatudomány, szociológia és jogtudomány) 5-5 vezető folyóiratának teljes, 2000-es évfolyamát megvizsgálták. Az eredmény megdöbbentő: a közgazdaságtanban 316 cikk 4885 hivatkozásából 88,9% közgazdaságtani, 6,6% interdiszciplináris társadalomtudományi, 2,2% politikatudományi, 1,2% jogi, s mindössze 1% szociológiai hivatkozásra leltek. Ehhez hasonló egyoldalúságot, bezárkózást tapasztaltak a többi tudományterület esetében is. Mindössze néhány kivételt találtak, mint például a racionális választás, vagy a játékelmélet témakörét.

Kornai cikke végén három javaslatot fogalmaz meg. (1) „Legyen legalább minimális jártasságunk a többi társadalomtudományban!” (Kornai 2006: 955) Ez azt jelenti, sokkal többet kell olvasnunk, oda kell figyelniünk a társtudományok friss eredményeire, vitáira. Oktatóként próbáljunk – akár kötelezés, akár ajánlás útján – hatni a hallgatókra. Előbbinek módja lehet a terjedelmesebb irodalomjegyzékek meghatározása, és annak számonkérése, míg utóbbi esetben bátoríthatjuk a hallgatókat azzal, hogy értéként jelölhetjük meg a szélesebb érdeklődést. Ide lenne sorolható az olyan lehetőségek megteremtése is, amely során más diszciplínák kurzusainak teljesítésével lehetne az adott tárgyhoz előírt szükséges kreditek egy részét megszerezni. (2) „Adjunk több biztatást az interdiszciplináris munkához, két vagy több diszciplína művelőinek együttműködéséhez!” (Kornai 2006: 955) Ennek már a cikk keletkezésekor is voltak jelei, gyakrabban fordultak elő ilyen kutatások, mint néhány évtizeddel azelőtt, de nem terjedt el széles körben. Ugyanakkor megemlíti, hogy az „interdiszciplináris tudós” (Kornai 2006: 955) meglehetősen pejoratív minősítés. „Ő a legjobb filozófus a közgazdászok között.” (Kornai 2006: 955) írja. Ennek a megítélésnek a megváltoztatását igen fontosnak tekinti. Ugyanakkor komoly akadályként említi meg, hogy a tudományos nyilvánosságnak hiányoznak azok a fórumai, folyóiratai, amelyek kellően nyitottak lennének az interdiszciplináris eredmények befogadásához. Példaként említi, hogy a Rendszerparadigma című cikkének (Kornai 1999) nem talált olyan angol nyelvű folyóiratot, amelynek profiljába az igazán beleillene. (3) „Segítsük elő egy új típusú „társadalomtudós” megjelenését!” (Kornai, 2006: 956) A problémák szélesebb megközelítése fontos lenne, de nem csak a zsenik szintjén „hanem a sokkal szerényebb kategóriákban is”. (Kornai 2006: 956) Ilyen tudósokra szükség lenne az akadémiai szférában is, valamint különösen a politikai tanácsadók körében. E tudósoknak, tanácsadóknak „nem kell, hogy részletes enciklopédikus tudásuk legyen, de ismerjék ki magukat ezekben a diszciplínákban, tudják azt, hogy milyen könyvekhez kell nyúlni”. (Kornai 2006: 956) A vezető politikusok, döntéshozók így sokkal megalapozottabb tanácsokat kapnának.

Interdiszciplináris párbeszéd ma...

Amellett, hogy e gondolatok ma is megállják a helyüket, több mint egy évtized telt el a cikk megjelenése óta. Sok változás zajlott ez idő alatt, a publikációk száma, s talán a megismerendő, megértendő, s megoldandó problémák száma is többszöröse az akkorinak. Ezért gondoljuk tovább a diszciplínák közötti s a diszciplínákon belüli párbeszédet, kölcsönös megértést, továbbá azokat a tényezőket, amelyek e tudományos közösségek belső dialógusait befolyásolják. Maguk a tudományágak önmagukon belül is fragmentálódtak, iskolák és módszerek szerint egymástól elszigetelt részterületekre váltak szét. A szociológián belül a sokváltozós statisztikai elemzők olykor nem is értik, hogy mit mondanak a narratív életútelemzők, és fordítva. De hasonló helyzetet sejtethetünk a pszichológia területén, azaz az analitikus hagyományokat őrzők, a neuropszichológia követői és a behavioristák között, már ami a közös alapvetéseket, paradigmákat, vagy éppen a közös nyelvet illeti. Tehát egyáltalán nem szűkíthető le a probléma a diszciplínák közötti megértésre, kommunikációra. Az egyes tudományágakon belül is fragmentálódás figyelhető meg, s ez a megosztás sem csupán tematikus, hanem értékek, hitek is törésvonalakat alkothatnak. Hangsúlyos, hogy az elkülönülés nem egyszerűen megértési, kommunikációs probléma, hanem a kasztosodás bizonyos jele. E kasztokon belül alakulnak országon belüli, vagy nemzetközi együttműködések, projektek, s végső soron az erőforrások elosztása is.

Jelen tanulmány mindezekben belül a személyes dialógusokra koncentrál, különösen azokra, amelyek az MKTT által is szervezett konferenciához hasonló rendezvényeken valósulnak meg. Ezen alkalmak, a tudományos, szakmai társaságok nagyobb összejövetelei okot adhatnak arra a bizakodásra, hogy az eredményesebb kommunikáció képes e kasztosodás ellen hatni.

E kommunikációs aktusokkal összefüggésben Michel Foucault a diskurzus hatalmi oldalára, kizáró eljárásaira hívja fel a figyelmet. (Foucault 1991) Ezek egyik elemként a diskurzusra, mint a diskurzustársaságok által ellenőrzött szertartásra tekinti. Ez a szempont felerősödik napjaink tudományos fórumain, amelyeken a diskurzus feletti hatalom egyrészt a kereteket, másrészt a befolyást, azaz a forrásokhoz való hozzáférést biztosítja a személyeknek és intézményeknek, például a pályázatok részrehajló elbírálása során. Ennek a hatalmi rivalizálásnak is szerepe van a tudományágak közötti dialógusok korlátozottságában, minthogy a tudományágak részben eltérő intézményeket is létrehoztak, amelyeket a diskurzus résztvevő csoportjai reprezentálnak. Amennyiben ez a szempont szerepet játszik, az túlmutat a Kornai által megfogalmazott problémákon, s azokhoz képest új tényezőként jelenik meg.

Foucault megkülönböztet „önmagukat elmondó” diskurzusokat, amelyeket hétköznapi-nak tekint, s a diskurzus konkrét aktusához köt, továbbá új beszédaktusokat, amelyek a megfogalmazásukon túlmutatnak időben. Utóbbihoz sorolva a vallási, jogi, s bizonyosan irodalmi szövegeket, s valamilyen mértékig a tudományos szövegeket is. E magasabb szintet nevezi „teremtő, alkotó diskurzusnak”, szemben az ismétlő, magyarázó, kommentáló beszéddel². (Foucault 1991) A foucault-i gondolathoz kapcsolható David Bohm teremtő dialógus elképzelése is. (Bohm 1996)

Mára megállapítható, hogy a tudományos diszciplínák jelentős változásokon mentek keresztül. Részben a tudományterületek határai is elmosódtak, részben az egyes területeket művelő kutatók, szakemberek tradicionális kötődései is különféle diszciplináris közösségekhez, intézményekhez kapcsolják őket. A nagy tudományos és közérdeklődéssel kísért kérdések egy jelentős része döntően interdiszciplináris, multidiszciplináris, ahogyan az infokom-

² Michel Foucault: A diskurzus rendje (ford:Török Gábor). *Holmi*, 1991 július (Az eredeti előadás időpontja 1970.)

munikációs technológiákkal kombinálódó orvostudomány és kommunikációtudomány, a bioinformatika. (Porath 2015) A hazai példák között említendőek például a várossal foglalkozó tudományágak fókuszába került témák: a Római Part, a „Buli negyed” (belső VII. kerület), a turizmus és airbnb, vagy a Városliget kérdései. E csoportok akár a Kornai által jelzett nehézségekkel együtt, akár más módon, de kialakítják saját nyilvánosságukat.

Hogyan működik ez a nyilvánosság? Alakítjuk, vagy csak alkalmazkodunk a sajátosságaihoz? Van-e létjogosultsága hagyományos formáknak? Vannak-e megfelelő képességeink a legmegfelelőbb formák megtalálására, működtetésére?

Az azonos témákkal foglalkozó szakemberek, azonos területen kutatók szűkkörű, vagy a szélesebb közönség előtt nyitva álló, de alacsony érdeklődéssel kísért találkozókon kommunikálnak egymással személyesen, vagy digitális csatornákon, felületeken tartják a kapcsolatot egymással. A közösségi oldalak írásos kommunikációja döntően rövid üzenetkből, postokból áll, amelyek kevésbé alkalmasak gondolataik elmélyült kifejtésére, véleményük mélységében történő kifejezésére. Ebben illeszkednek ezen oldalak általános kommunikációs sémáihoz. A kommentek személytelenebbek, kritikusabbak, mint a személyes, élő beszéd esetében, nélkülözik a háttér információkat és az alátámasztottság is elmarad. A szűkebb személyes csoportok résztvevői ugyanakkor rendelkeznek a közös nyelvvel, terminológiával, szakzsargonnal, amelyet Kornai hiányolt.

A „profiltiszta” diszciplínák mellett, tehát interdiszciplináris, multidiszciplináris, ugyanakkor igen speciális témákban is meghatározzák magukat olyan közösségek, amelynek tagjai egymás számára kívánnak nyilvánosságot létrehozni. Ennek terei részben a közösségi oldalak és levelező listák, részben a személyes terekként azonosítható konferenciák szekciótermei. Kornai megállapításának megfelelően az írott, hagyományos értelemben vett tudományos nyilvánosság nem alakult ki olyan formában, hogy ezeknek a közösségeknek megfelelő teret biztosítson. Profiljukat és szerkesztési elveiket megőrizve kérik fel a szerzőket publikálásra, akiket a tudományos kategóriabesorolása is az adott médiumhoz vonz, adott esetben még a felmerülő költségekkel együtt is.

A kutatók oldaláról egyre nő a nyomás a publikációk számának növelésére, a kutatói életpálya egyre korábbi szakaszaira is kiterjednek ezek a követelmények, s a publikációs kényszer alatt álló kutatók száma is nő. Mára erősebb publikációs követelmények vonatkoznak a doktori iskolák hallgatóira is, így a fiatal kutatók tudományos pályafutásuk elején kénytelenek alkalmazkodni a folyóiratok fő profiljához. Teszik ezt annak érdekében, hogy cikkekük minél nagyobb valószínűséggel befogadásra találjanak. A tudományos közlemények egy része még a publikációval elvileg azonos diszciplínában kutató kollégák többsége számára is követhetlenné, ki- és megismerhetlenné vált. Egyszerűen nincs idő, pénz, lehetőség lépést tartani a publikációs trendekkel, a szakirodalom megjelenésével annak egyidőben történő feldolgozása legfeljebb azon a szűkebb részterületen képzelhető el, amely a kutató kutatási területére fókuszál. E burjánzás eredményeként tehát szinte lehetetlen minden fontos publikációt elolvasni, de az is gondot okoz, hogy fentiek eredményeként a kutató gyakran nem is érti a másik szakterületen más módszereket követő, más előfeltevésekkel élő kollégák gondolatait. Ez tapasztalható a „konferencia-rutinokban” is. Az előadók elővezetik a maguk speciális, mások („kaszton kívüliek”) számára esetleg követhetetlen gondolataikat, amire a konferenciaszervezők reakciója a keretek rögzítésében mutatkozik meg. Korlátos, általában 15 perc időtartam áll nyitva egy-egy prezentációra, amelyet legtöbbször csak néhány kérdés követhet. Nem marad elegendő idő a diskurzusra és ennek eredményeként éppen a személyes jelenlét lényege vesz el, a kérdéskör azonos időben történő közös értelmezés lehetősége. Ezzel a konferenciák – a szakmai önéletrajzokban történő bejegyzés formájában – a szakmával szemben támasztott adminisztratív elvárások teljesítésének színterévé egyszerűsödnek, minimálisan megtartva eredeti céljukat, a tudástranszfer biztosítását.

Ezt a helyzetet erősíti fel az a jelenség is, amelyről többen az ún. „Sokal ügy” kapcsán kezdtek gondolkodni. (Sokal 2000) A fizikus, Alan Sokal, 1996-ban megjelentetett egy cikket a Social Text nevű társadalomtudományi folyóiratban. A cikk durva beugratás volt, posztmodern szlengben megfogalmazott, tökéletesen értelmetlen zagyvaság. A szerkesztők befogadták („benyelték”), megjelentették a cikket, ami lavinát indított el. Sokal természetesen később leleplezte magát. Ezzel drámai kérdésekre irányította a kutatók figyelmét. Amennyiben a használt nyelv bizonyos formái jegyeket hordoz magán, valamint olyan értékekre, normákra történő – akár egymással semmilyen összefüggést nem mutató – utalások szerepelnek benne, amelyek a meghatározó véleményvezérek (Sokal esetében a folyóirat szerkesztői) számára vonzóak, elfogadottak, akkor minden további kontroll nélkül publicitást nyerhet még úgy is, hogy a közlés semmilyen értelmes tartalmat nem hordoz.

Az ügy számos cikket, reakciót generált, amelyek már a tudomány intézményeivel, új korszakával is összefüggésbe hozták azt. Egyebek mellett felvetődött a tudomány új korszakának számos kérdése is. Ezek részben a tudomány mint intézmény, közösség hitelességét, objektivitását, illetve elfogultságát, összeférhetetlenségét érintették. (Ziman 1996) Az ugyancsak fizikus, Ziman Nature-ben megjelent cikkében arról ír, hogy a tudomány intézményrendszere, kultúrája megváltozik, korábbi alapvetések, elvek, gyakorlatok megkérdőjeleződnek, amelyek a tudósok számára megszokott, megtanult közeget jelentettek eddig. Az elvek és a normák egymást kiegészítve jelentették azt az intézményes keretet, amelyben a megismerést objektív eredményként fogadta el a tudomány és a társadalom. Ez az idilli állapot megváltozott, – elsősorban természettudományos példákat említve állítja, hogy – a kormányzatok az alapkutatáshoz nyújtott támogatásokat korlátozzák, és konkrét eredményeket várnak el a támogatásokért. Az új, posztakadémikusnak nevezett korszakban a témaválasztások már nem egyéniek, hanem kollektívek, s az eredmények megítélése sem marad a tudomány önellenőrzésében (peer review), hanem állandó külső értékelés alatt állnak. A tudás megbízhatóságára legnagyobb veszélyt a kutatók teljesítményének túlzott kényszere és ellenőrzése jelenti, amely végül az objektivitás elvesztését eredményezheti.

Fehér Márta egy 1997-ben, a Magyar Tudományban megjelent interjúbán így fogalmaz: „a posztakadémikus tudományban a korábbi tiszta igazság keresése, az univerzális és abszolút tudásérték megtalálása helyett szellemi termék előállítására jelenik meg, mint cél, és a szellemi termék természetesen ugyanúgy egy termék a sok közül, mint bármely más termék. Előállítója, a tudós, egyfajta szellemi bér munkás tehát, és a helyzete is ennek megfelelő.” (Fehér 1997) Kampis György 1998-ban íródott egyik cikkében az egyetemek korszakait tekinti át. Az egyetemeket, mint a tudományos megismerés, a tudás megőrzés és továbbfejlesztés intézményének tekinti, amely három kihívásra jött létre. E három kihívás a diszciplínák művelése, a tudás átadása a közösség számára kötött keretek között, a tudás hasznosítása a társadalom számára. Az intézmény hozza létre a személyes tudást, amely a hitelesség és a szavahihetőség révén adható át, amely összességében jelentős hatalommal ruházza fel az egyetemeket. E cikkben az egyetemek három korszakát különbözteti meg: a kíváncsiság, a küldetés és a problémák korszakát. Az elsőt a pusztán megismerés vágya, a másodikat a társadalmi célok, a harmadikat a megbízás vezérli. A megbízó ágens a kliens, személy, vagy intézmény mellett ugyanakkor új tudásszolgáltatók lépnek színre. Ezzel az egyetemek privilegizált szerepe megszűnik, ahogyan a hagyományos akadémiai tudásé is, egyben meg is kérdőjelezték azt. Az addigi tudások relativizálódnak, kételkedni kezdenek bennük, s új médiákban kell versenyezniük az alternatív tudásokkal, amelyek elérhetősége is eltér a korábbi közvetítő médiumoktól. A heterogén források bizalmi és hitelességi problémákat vetnek fel, amelyben a tudomány megszűnik autentikációs központként működni. (Kampis 1998)

Az itthoni felsőoktatásban határozottan kimutatható volt ez a „professzionizálódás” az uniós csatlakozást követő időszakban, amikor az egyetemekkel szemben kifejezetten megfogalmazott elvárásként mutatkozott a helyi innovációkat segítő funkciók megerősítése,

amely lényegében azonos időszakban következett be az egyetemi integráció folyamatával. Ekkor működött az un. Pólus Program, amelyben az egyetemek térségfejlesztő elvárásoknak igyekeztek megfelelni, amely során ugyancsak egyfajta tudástermelő feladatot töltöttek be. (Krémer 2008)

Miért fontos mindez számunkra a konferenciák személyes társasága szempontjából? A konferenciák személyes közössége az, amely a kutatók belső hitelesítésének továbbra is működő intézménye, amely belső dialógusaiban megőrizheti a tudásközösséget. Éppen ezért érdemes figyelmünket e keretek között zajló párbeszédre, kérdésekre, vitákra irányítani. Ezek egyszerre vihetnek közelebb a tudások bővítéséhez, a problémák megértéséhez, a személyek hitelesítéséhez.

Elgondolkodtató ugyanakkor, hogy a dialógussal, mint a tanuló szervezetek egyik legfontosabb erőforrásával foglalkozó olyan szerzők, mint – az eredetileg egyébként nem társadalomtudós – David Bohm, vagy Edgar Henry. Schein milyen jelentős szerepet tulajdonítanak a sokkal „oldottabb”, kevésbé kinyilvánító, inkább kérdező, tanuló párbeszédnek. Jelentőséget tulajdonítva annak nemcsak a szervezeteken belül, hanem a kultúrák, szubkultúrák közötti megértésben, problémamegoldásban is. Az előfeltétele mindennek a problémák közös „megformálása”, a dialógus mint csoport folyamat elemzése, fejlesztése. David Bohm kifejezetten felhívja a figyelmet, hogy a nem megfelelően lezajló dialógus nem egyszerűen a beszéd tárgyában nem vezet kellő eredményre, de a résztvevőkben erős frusztrációt és elégedetlenséget vált ki. (Bohm 1991, 1996)

Párbeszéd a konferenciákon...

A konferenciák iránti érdeklődést egyszerre táplálja a kutatók kíváncsisága, szándéka, hogy találkozzanak kollégáikkal, új inspirációkat, kritikákat kapjanak, s az a nyomás, hogy a szakmai, tudományos teljesítmények mérésében, dokumentálásában is helytálljanak. Ez utóbbi érdekltség szintén fennáll a doktori hallgatók esetében is. Jelen keretek között kifejtésre nem kerülő, ugyanakkor nem elhanyagolható szempont az sem, hogy a konferenciaszervezés – valószínűleg az előbbiektől nem függetlenül – jelentős üzletággá fejlődött. A hazai szakmai konferenciák sokak számára elérhetőek, s létrejöhetnek azok a személyes terek, amelyekben a vizsgálandó párbeszéd megvalósulnak. A kérdés, hogy ezeket a kommunikációs helyzeteket nevezhetjük-e dialógusnak? (Horányi 2013)

A szóban forgó konferenciákon nem ritkán egészen szűk körű szekciókban, néhány kutató találkozik mindössze, akik gyakran ismerik is, „olvassák” is egymást. Ezek a szekciók nekik is alkalmat adnak kötetlenebb, a témákat szabadabban szemlélő párbeszédre, kritikák megismerésére. Ez jelentős inspirációt adhat a már kutatott témákban, vagy új kutatási kérdéseket, abban megvalósítható együttműködések felvetésére. A szakmai konferenciák nagyobb, plenáris előadásai, szekciói sajátos kommunikációs tartalmakat vegyítenek. Észrevételeimet, személyes tapasztalataim alapján fogalmazom meg, így leszögezem, hogy azok nem kutatási eredmények, inkább kutatási kérdésfeltevések jelen formájukban.

A Magyar Szociológiai Társaság (MSZT) Szegeden megrendezett idei éves konferenciáján – természetesen – az előadások egyik elsődleges funkciója volt az előadók azon eredményeinek bemutatása, amelyek a megismert, (újra)értelmezett társadalmi valóságot írják le, a tudomány eszközeivel. Azonban ezzel együtt megjelennek további tartalmak is az előadásokban, szekció programokban és azokat követő kérdések, beszélgetések során. E további jelentések egyik tartalmi eleme a szakmai tudományos kohézió kifejeződése. Ebben a jelentéstartalomban szerepe van a közös nyelvnek, a közös kutatási tapasztalatoknak, s bizonyos

módon a közös értékválasztásnak is. Utóbbi abban az értelemben, ahogy a társadalomtudományok diszciplínái jelentős részben értékközösségek is³.

Az értékmentesség weberi értelmezése, Mills (1959) szociológia iránti elköteleződése, vagy a kritikai szociológia felfogásokkal kapcsolatos irodalmi háttér alapos bemutatása nélkül is megfogalmazható a következő feltevés: napjaink konferencia-tapasztalatai önmagukban hordozzák a diskurzus deklaratív kommunikációs tartalmát, amely a közösség értékválasztásához kötődő identitását fejezi ki. Fentiekkel némiképp összefüggésben megfogalmazódnak további kritikai tartalmak, amelyek a vizsgált valóságok által érintett szakpolitikákról, azok irányáról, tartalmáról szólnak. Bizonyos értelemben ezek a közléstartalmak is értékvezéreltek, amennyiben a kifejezett identitás alapjairól szólnak, ahhoz viszonyítva értékelik a szakpolitikákat. A szakpolitikák azonban rendszerint nem csak az adott, vizsgálandó társadalmi valóságot alakítják, hanem éppen annak vizsgálatát végző kutatói közösségre is hatnak.

Ezzel beemelődik egy további tartalmi elem is, amelyet a közösség önreflexiójának nevezek. Ebben megfogalmazódik, hogy mennyiben tudott élni a közösség a szakpolitikák által is befolyásolt kutatási lehetőségeivel, mennyiben tudta érvényesíteni a tudomány megismerési funkcióját, belső nyilvánosságát, amely magában hordozza az adatokhoz való hozzáférést, a kutatási eredmények belső nyilvánosságát, de akár a személyekkel, a csoport tagjaival vállalt szolidaritást is.

Fentiekhez kapcsolódóan még egy, általában látens módon megjelenő tartalom, vagy pontosabban tartalmi szűrés, tartalomhiány, vagy korlátozott reprezentáció is megfigyelhető. A megismert társadalmi valóságok egy része összhangban van az értékválasztásokkal. Egy része ellentmondhat azoknak, vagy valamilyen interpretációja azzal ellentmondó következtetésekre vezethet. Ezen interpretációkkal kapcsolatban önkorlátozás, vagy még markánsabb kifejezéssel élve öncenzúra figyelhető meg. Természetesen ennek az önkorlátozásnak a mértéke függ attól is, hogy a diskurzus milyen mértékben nyilvánul meg a belső nyilvánosságban, mennyire áll fenn a lehetősége annak, hogy e belső nyilvánosságon kívül is láthatóvá váljék az adott megállapítás, közlés, vagy következtetés. Ilyen párbeszédre láttam példát egy korábbi MSZT konferencia kisebbségkutatásról szóló előadása kapcsán. Maga az előadás nevesítése jelen tanulmány szempontjából irreleváns, azonban a konkrét előadás tartalmi értékelése, az előadás utóélete, vitái azonban jól érzékeltették, hogy a megszólalók kevésbé a tényállítások igazságtartalmával, mint inkább a közlések lehetséges percepcióival foglalkoztak. A példa talán érzékelteti, mit érthetünk önkorlátozás alatt.

Egy kicsit sem vitatva azt a társadalmi felelősséget, amely a tudomány, s általában az értelmiség elválaszthatatlan kötelezettsége, pusztán arra hívom fel a figyelmet, hogy e fenti öt tartalmi elem keveredik a kommunikációs aktusok során. Szétválasztásuk bizonyos fokig önkényes, ennyiben magában hordozza a szándékolt közlési tartalmak és a befogadott, értelmezett tartalmak eltérését. Itt kifejezetten e tudományos közösségek belső dialógusáról van szó, nem a kutatók külső közönségei felé irányuló párbeszédéről vagy közlésekről. Abban a kérdéskörben igen közismert a Buravoy közszociológia fogalmával kapcsolatos vita (Buravoy 2006), amely a Replika folyóiratban számos ismertetést, hozzászólást és kritikát generált. (Hadas 2006)

E ponton visszatérve Horányi dialógus feltételeire és sikerkritériumaira (Horányi 2013), felteszem a kérdést, hogy az itt vázolt helyzetek dialógusok-e egyáltalán? Ha az állítás egyfelől úgy szól, hogy a dialógus résztvevőinek maximális száma 5-9 fő, akkor azt kell, mondjuk, a szűkebb konferencia szekciókban ez a feltétel teljesülhet. Természetesen csak ab-

³ Az oktatásszociológusok nem csak az oktatás társadalmi leírásával foglalkoznak, de elkötelezettek pl. a minőségi oktatás hozzáféréseinek biztosításáért, az oktatási rendszer szegregáló hatásainak csökkentéséért, s más, az oktatás során megjelenő társadalmi értékek érvényesüléséért.

ban az esetben, ha ezek a konferenciák alkalmat adnak legalább arra, hogy az elhangzott előadások megvitatására sor kerüljön. Ez sajnos egyre ritkább. A korábban említett „konferencianyomás” gyakran arra kényszeríti a szervezőket, hogy adott időkeretbe minél több előadást beszorítsanak, míg a levezető elnök szerepe leszűkül az időkorlátok betartására. A nagyobb létszámú szekciók, ahol biztosan több, mint kilenc fő vesz részt is tudnak olyan párbeszédet kialakítani, amelyek – Horányi értelemben vett – ágensei nem tisztázható módon az „előadó(k)” és a „közönség”, vagy az előadók, szekcióvezetők és a közönség aktív része?

Mindenesetre érdemes lenne – akár egy kutatás keretében is – rátekinteni, hogy milyen részben valósul meg e konferenciaszituációkban a dialógus. Megvalósul-e sikerkritériumként az egyetértésnek legalább az a szintje, amely a közös identitást erősíti meg? Esetleg a további említett témákban is kialakulhat az egyetértés egy adott szintje? Hasonlóan felvetődik a kérdés, hogy ezek a személyes interakciók, személyes csoportok, mint közösségek, képesek-e hitelesíteni tagjait? És a hitelesítésen keresztül téziseiket, mondandójukat, mint tudományosan objektivitásra törekvő kijelentéseket, magyarázatokat megfogalmazni?

Ugyanakkor továbbgondolva feltehetjük magunknak azokat a további kérdéseket, mint: Hogyan tudjuk az üzeneteket e párbeszéd (dialógus?) során pontosítani, címezni, világosan kifejezni, hogy az milyen címzetti körnek, személynek, vagy a szűkebb belső, vagy tágabb nyilvánosságnak szól, tisztítani, vagyis a nem kívánt, nem szándékolt jelentéstartalmaktól elkülöníteni. Szükség van-e arra, hogy a levezető elnök szándékoltan betöltsön egy fajta mediátori, facilitátori szerepet, hogy ezt elősegítse, belefér-e az ilyen szerepvállalás a moderátori szerepen túl abba a kánonba, melyet e konferenciákon követünk?

Kommunikáció személyek körül

E személyes dialógusok, kapcsolatrendszerek egy további formáját is érdemes szemügyre venni, nevezetesen azon professzoroknak szűkebb körét, akik körül olyan személyes csoportok alakulnak ki, amely csoportok rendszeres személyes interakciók révén sajátos közösséget alkotnak. A tényleges közösség dinamikája ennél bonyolultabb, de illelhető a „mester és tanítványai” viszonyrendszer analógiával. Nem mindig tanítványokról van szó, vagy pláne nem éppen aktuálisan tanítvány státuszban lévő szereplőkről, s nem is feltétlenül a szó, hagyományos értelmében vett iskoláról. Tehát nem a „mester” gondolatainak csoportos eljáratásáról, hanem inkább egy közös megismerési ethosz együttes műveléséről.

Korábban egy cikkben már foglalkoztam azzal a kérdéssel, hogyan alakul ki egy tudóstanárral körül a személyes kommunikáció sajátos tere (Krémér 2018), melyet itt tovább gondolva, általánosítva kapcsolodom a gondolatmenethez. Kérdés, hogy miképpen alakul ki egy személyes szűk nyilvánosság, dialógus olyan személyek körül, akik valamilyen tulajdonosságuknál, képességüknél fogva elegendő vonzerőt képviselnek ahhoz, hogy a kutató társak, tanítványok időről időre megújítva folytassanak dialógusokat e személyekkel és egymással. És tegyék mindezt úgy, hogy e szűkebb közösségekben miképpen teljesülnek azok a sikerkritériumok, amelyek alapján dialógusnak tekinthetjük e kommunikációs folyamataikat. A korábbi írásomban szereplő Farkas János mellett bizonyára többen is vannak ilyen szűkebb közösségeket teremtő személyek, köztük Horányi Özséb, aki köré szerveződő „tudományos társaság” elemzése egészen biztosan nagyon érdemi hozzájárulást adhatna a jelenség pontosabb leírásához, megértéséhez. E leíró elemző munkára természetesen e csoport tagjai lehetnek hivatottak. Remélem, felvetésem találkozhat az érintettek valamelyikének kezdeményezésével. Az egyik korai példaként tekinthető Ernest Rutherford fizikus, aki kiemelkedően támogatta munkatársait, s egyáltalán nem csak a fizika területén, hanem olyan emberi támogatást is nyújtva, amely a legfontosabb támogatást jelentett számukra. Példáját idézi Vekerdi László, C. P. Snow, „két kultúra” teóriájához kapcsolódó írásában. (Vekerdi 1969)

Milyen felvetésekkel élhetünk egy ilyen kommunikációs kapcsolati háló működésével kapcsolatban? A tanári tevékenységének is, de különösen e szűkebb kört működtető személynek egyik legfontosabb eleme maga a kapcsolattartás. Az a személyes viszony, amelyet kollégáival, tanítványaival, a vele tudományos kérdésekben kapcsolatba kerülő személyekkel fenntart. Ezekben a viszonyokban olyan mentor, tutor, aki iránymutatást ad, de egyszerre az a bizalmi személy is, aki szemmagasságban tud beszélni, tanácsot adni, kérdezni, vagyis a kapcsolatot fenntartani, megerősíteni, az adott ügyet, kérdést, témát előre vinni, fejleszteni. Ennek az együttműködésnek, dialógusnak az alapja az a közmegegyezés, hogy a világ érdekes, megismerendő. A közösség tagjai kölcsönösen segíthetik egymást ebben a megismerési, megértési folyamatban, képesek fenntartani azt a dialógust, amelyben a viták, az eltérő ismeretek és tapasztalatok ezt erősítik.

A tudás, a szakmai eredmény, e kapcsolatok, közvetlen levelezések és legfőképpen szóbeli megbeszélések keretében halad előre, fejlődik. Farkas János, ide vonatkozó nézeteit már régen megfogalmazta, 2002-ben megjelent könyvében. Nem csupán azt jelezte előre, hogy a technikai és informatikai eszközök fejlődése megváltoztatja a munka világát, ez nagyon pontos előrejelzés volt, de kiemeli Manuel Castells gondolatát is, hogy a tanulás (ide sorolhatjuk a gondolkodás, vagyis a tudomány művelését) tevékenységek, interakciók révén megy végbe. (Farkas, 2002) E személyes dialógusokban kitüntetett szerepe van a közlés mellett a megértésnek, a közlések befogadásának, meghallgatásának is. A meghallgatásnak azt az aktív, tevékeny módját, amely segíti a közlőt mondandója legpontosabb artikulációjában. Amikor aktív hallgatásról (active listening) értekeznek a szerzők (Rogers–Farson, 1987), hangsúlyozzák ez alatt azt az értő odafigyelést értik, amely nem jelent beavatkozást, de aktív bátorítást igen, illetve további technikákat, amelyek segítik a közlőt közlendője kifejtésében. Másik fontos jelenségként arra hívják fel a figyelmet, hogy a kommunikáló partnereknek közösen, együttműködve kell kialakítaniuk a jelentést egy dialógikus megközelítésben ahhoz, hogy azonos módon értelmezhető legyen azt (Krauss–Morsella, 2006) mint a dialógus megvalósulásának előfeltételét. (Horányi, 2013) Fontos hangsúlyozni, hogy e személyes kommunikatív csoportok tudatos választás révén preferálják a szóbeli, személyes kommunikációt, s véletlenül sem a működtető tanárok (tagok) technikai korlátainak eredményeként. Az ilyen, társaságot fenntartó, működtető professzorok nem generációs meghatározottságból, – ugyan erre technikailag képesek lennének, de – nem a közösségi oldalak csoportjaként működtetik társaságukat, hanem egy nagyon tudatos, pragmatikus értékválasztás mentén, annak érdekében, hogy a kommunikáció és a megismerés sikeresebb lehessen.

Végül visszatekintve Kornai három javaslatára talán kiegészíthető egy negyedikkel: „Keressük a személyes interakciók lehetőségét és a dialógusok létrejöttét olyan kutatók között, akik egy adott téma más-más aspektusait kutatják. Segítsük elő, mutassunk példát e személyes dialógusok eredményes, sikerkritériumokat teljesítő párbeszédében, a kölcsönös megértésben.” E dialógusok létrejöhetnek konferenciatermekben, tanári szobákban, szűkebb társaságokban, ahol a megismerés, megértés vágya jelenti a közös nevezőt a résztvevők, ágensek között.

Ezzel persze nem állíthatjuk, hogy megoldódnának a tudomány komoly szervezeti, működési problémái, amelyek jelentős intézményi, finanszírozási, mérési és egyéb kérdéseket vetnek fel. Pusztán annyi önreflexív kérdést vetek fel, hogy a kommunikációtudomány és professzionális kommunikátorai a maguk szűkebb területén hozzá tudnak-e járulni a megismerés konstruktívabb, kooperatívabb formáinak fejlesztéséhez?

IRODALOM

- Bohm, David – Factor, Donald – Garrett, Peter (1991) Dialogue: A proposal. https://mycourses.aalto.fi/pluginfile.php/379267/mod_resource/content/1/Bohm_etc.pdf
Utolsó letöltés időpontja: 2020. április 14.
- Bohm, David (1996) *On dialogue*. Routledge, London.
- Burawoy, Michael (2006) Közérdekű szociológiát! *Replika*, 54–55. szám. 35–66. <https://www.replika.hu/system/files/archivum/replika%2054-03.pdf>
Utolsó letöltés időpontja: 2019. november 24.
- Farkas János (2002) *Információs vagy tudástársadalom?* Infonia–Aula, Budapest.
- Fehér Márta (1997) A poszt-akadémikus tudományig és tovább (Az interjút Percz László készítette) *Magyar Tudomány*, 1997/7. 819–820.
- Foucault, Michel (1991) A diskurzus rendje. *Holmi*, 3. évf. 7. sz. 868–889.
- Hadas Miklós (2006) Sok hűhó semmiért. Burawoy esete a szociológiával. *Replika*, 56–57. szám. 229–244. <https://www.replika.hu/replika/54-55>
<http://burawoy.berkeley.edu/PS/Replika/Hadas.56.pdf>
Utolsó letöltés időpontja: 2019. november 26.
- Horányi Özséb (2013) *A dialógusok sikerfeltételeiről. „Kezdetben van a kapcsolat”: Interdiszciplináris dialógus a dialógusról.* Budapest, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya – Faludi Ferenc Akadémia – L’Harmattan Kiadó. 21–33.
- Kampis György (1998) Az egyetemek korszaka után. *Magyar Hírlap*, 1998. máj. 9.
- Kornai János (2006) A társadalomtudományok elkülönítéséről és együttműködéséről. *Közgazdasági Szemle*, 53. évf. 949–960.
- Kornai János (1999) A rendszerparadigma. *Közgazdasági Szemle*, 46. évf. 7–8. sz. 585–599.
- Krauss, Robert M. – Morsella, Ezequiel (2006) *Communication and conflict*. In: Deutsch, Morton – Coleman, Peter T. – Marcus, Eric C. (eds.) *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*. USA, Jossey–Bass, 2006.
- Krémer András (2008) *Az egyetemek térségfejlesztő hatása*. In: Krémer András – Matiscsák Attila (szerk.) *Tér és tudás – Egyetemek, mint tudás-, innovációs- és regionális központok*. Belvedere, Szeged, 2008.
- Krémer András (2018) *A „Tudós-tanár kommunikációja és innovatív kapcsolattartása” – tisztelgés Farkas János emlékének*. In: Tóth Pál Péter (szerk.) *Siófokról indultam... Farkas János 1933–2016*. Budapest, Gondolat Kiadó. 25–37.
- Mills, C. Wright (1959) *The Sociological Imagination*. UK, Oxford University Press. Idézi: Misetics Bálint (2011) Az egyéni problémáktól a közügyekig. *Fordulat*, 14. szám, 86–93.
- Porath, Amiram (2015) *Collaborative Research in Management: Inside Out*. UK, SAGE Publications.
- Rogers, Carl – Farson, Richard E. (1987) *Active Listening*. In: Newman, Ruth G. – Danziger, Marie A. – Cohen, Mark (eds.) *Communication in Business Today*. Washington C.C., Heath and Company.
- Sokal, Alan (2000) *The Sokal Hoax: The Sham That Shook the Academy*. USA, University of Nebraska Press.

Vekerdi László (1969) *Kalandozás a tudományok történetében. Művelődéstörténeti tanulmányok*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 336–362. (Elvek és utak.)
(Újra közölve: A „két kultúra” és a harmadik. *Ponticulus Hungaricus*, XIII. évf. 11. szám.
http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/hidverok/vekerdi_in_mem.html
Utolsó letöltés dátuma: 2020. április 16.)

Ziman, John (1996) Is Science losing its objectivity? *Nature*, vol 382. 751–754.
<https://doi.org/10.1038/382751a0>